

REALIZACE TERÉNNÍ PRÁCE V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH NA PŘÍKLADU MĚSTA PARDUBICE

Radek Flosman

Abstrakt

Terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách je nenahraditelným doplňkem základních sociálních služeb. Ve městě Pardubice je tato služba realizována již od roku 2002 a v současné době se na základě vyhodnocení její efektivity uvažuje o jejím rozšíření. Příspěvek se věnuje problematice terénní práce z pohledu obce jako vykonavatele, přičemž se autor detailněji zaměřuje na několik klíčových oblastí. Jedná se zejména o efektivní aplikaci služby, její udržitelnost a v neposlední řadě financování. Součástí příspěvku jsou i osobní postřehy a zkušenosti, které autor zaznamenal jako terénní pracovník při svém působení v sociálně vyloučených lokalitách v Pardubicích.

Abstract

Socially excluded locality fieldwork belongs among the unreplaceable parts of the fundamental social services. This kind of services has been carrying out since 2002 and on the basis of successful results its extent is considering in these days. The article refers to the issue regarding fieldwork from the point of view of municipality as an executor. The author focuses on several key fields more in detail. It particularly deals with effective application of the services, a way how to keep it and also its funding. The author's subjective remarks and experiences taken from his job as a field worker in socially excluded localities in Pardubice become a part of the article.

Klíčová slova

Terénní práce, sociální služby, sociální vyloučení, problémové lokality, sociální inkluze.

Keywords

Streetwork, social services, social exclusion, problematic areas, social inclusion.

Úvod

Sociálně vyloučené lokality jsou dnes problém, s nímž se potýká téměř každé větší město v České republice. Tyto lokality jsou snadno rozpoznatelné díky některým specifickým ukazatelům, jimiž jsou zejména chudinské domy či ubytovny, v nichž se kumuluje neúměrně vysoké množství nájemníků, často tvořených příslušníky romského etnika¹.

Vznik těchto lokalit je do jisté míry důsledkem neúspěšné asimilační politiky minulého režimu, do jisté míry také odrazem nekoncepční práce politiků, úředníků a aktivistů od počátku devadesátých let až dosud, kdy jejich snaha integrovat romské etnikum do české společnosti za sebou nezanechala výraznějších výsledků, ba naopak, prohloubila se propast mezi nejnižší sociální a společenskou vrstvou společnosti a zbytkem obyvatelstva. Příčiny

¹ Sociálně vyloučení se pochopitelně netýká výhradně Romů, nicméně minimálně v Pardubicích je tento problém úzce spjat s lokalitami, v nichž se vyskytují z převážné míry příslušníci romského etnika.

této propasti lze hledat zejména na začátku 90. let, kdy „stát přestal praktikovat svoji dominantní roli, zejména na trhu práce a sociální péče (Vylitová R. et al., Eds.; 2003).

S přihlédnutím na životní situaci a celkovou letargii osob balancujících na hraně sociální exkluze je zřejmé, že „sociální práce nemůže stavět na předpokladu, že ji tito jedinci či sociální skupiny sami vyhledají v jejich institucích, a přitom právě oni jsou nositeli takových životních témat, k nimž se sociální práce tradičně obrací.“ (Nedělníková D. et al, Eds.; 2006; s. 9).

Proto jeden ze základních nástrojů pro odstranění sociálního vyloučení spatřují odborníci v terénní práci. Lze říci, že tam, kde selhávají úřady, dostávají prostor terénní pracovníci, kteří jsou schopni nabídnout osobám ze sociálně vyloučených lokalit odlišnou a efektivnější formu komunikace.

Na rozdíl od zaměstnanců úřadů mají terénní pracovníci daleko větší přehled o rodinných poměrech a zázemí dotyčných osob, orientují se v příbuzenských vazbách a co je nejdůležitější – těší se důvěře svých klientů.

Terénní pracovník se díky ní stává jakýmsi prostředníkem mezi klientem a dalšími institucemi. Na jedné straně pomáhá klientovi s řešením jeho životní situace, na straně druhé pomáhá de facto i jeho okolí a společnosti tím, že jej oddlužuje, resocializuje a nezřídka kdy pomáhá při jeho zaměstnatelnosti.

Historie terénní práce v Pardubicích

V Pardubicích žije asi 1200 Romů. „Většina pochází z východního Slovenska, odkud přišli do Pardubic v roce 1946“ (Ondruchová A.; 2000; s. 41). Po roce 1989 mnoho Romů emigrovalo, zejména v letech 1991 a 1997, do Kanady, Belgie, Spojeného království a Nizozemí. Někteří z těchto emigrantů v zahraničí zůstali, jiní se vrátili zpět do Pardubic. V souvislosti s jejich návratem se situace v pardubické romské komunitě zhoršila, neboť pro navrátilce bylo obtížné nalézt bydlení a práci, takže po návratu často museli vzít za vděk provizorním ubytováním ve stísněných podmínkách, přičemž neměli žádný finanční příjem. Rostoucí průmyslová zóna v Pardubicích, která s sebou přinesla velké množství cizinců poptávajících levné ubytování, pak tuto krizi ještě prohloubila.

Logickou reakcí vedení města, které s neklidem sledovalo dění v romské komunitě, bylo zavedení terénní práce na seznam poskytovaných sociálních služeb. Cílem terénní práce je zlepšovat interetnické klima ve městě a pomáhat sociálně vyloučeným osobám (v Pardubicích nejčastěji právě Romům) při řešení jejich problémů.

Terénní práce se realizuje v Pardubicích od roku 2002, kdy byl poprvé určen obcím program Podpora terénní práce. Z tohoto programu byla v uplynulých letech financována převážná část výdajů na poskytování zmíněné služby, přičemž zbylou část hradilo ze svého rozpočtu Statutární město Pardubice².

V letošním roce se situace v Pardubicích změnila poté, co poprvé v historii programu byla žádost Pardubic zamítnuta s neoficiálním odůvodněním, že na tak velké město je zde příliš málo klientů³.

² V roce 2007 činila tato částka 30% celkových nákladů.

³ V Pardubicích žije odhadem okolo 1200 Romů, z nichž se převážná většina potýká se sociální exkluzí.

Vzhledem ke skutečnosti, že v roce 2007 se výkon terénní práce podařilo účelně zapojit do procesu tvorby Komunitního plánu sociálních a souvisejících služeb města Pardubic na období 2008 – 2011 i do pracovní skupiny při tvorbě Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb Pardubického kraje na období 2008 – 2010, shledalo vedení města Pardubic tuto službu jako nezbytnou. Z tohoto důvodu rozhodlo o zřízení tabulkového místa „terénní pracovník“ s vědomím, že minimálně do konce roku 2008 bude tato pozice financována v plné výši z rozpočtu města. K tomuto kroku přispěla kromě výše uvedeného primárně i neexistence terénní práce ve vyloučených lokalitách ze strany jiných subjektů (například NNO)⁴, sekundárně pak lobbying dalších odborů Magistrátu města Pardubic (zejména OMI)⁵, které z fungování terénní práce taktéž profitují.

Oproti předchozím letem tak bylo v souvislosti s výkonem terénní práce namísto dvou polovičních úvazků zřízeno jedno tabulkové místo, což se ukázalo v mnoha ohledech jako výhodnější.

Organizační zařazení terénního pracovníka do úseku sociálních služeb pod odborem komunitních služeb Magistrátu města Pardubice mu umožňuje efektivnější a komplexnější řešení problému jednotlivých uživatelů. Dalším pozitivem je i větší respekt mezi kolegy a zástupci jiných organizací, což mu může pomoci při hájení zájmů klienta.

Financování a nastavení služby

Jak je patrné z předcházející kapitoly, základním předpokladem pro realizaci terénní práce jsou finance. Náklady na jednoho terénního pracovníka na rok činí odhadem okolo 183 000,- Kč na jeden úvazek, vychází – li se z hrubé mzdy 13 660,- Kč. Další peníze pak spolkné vzdělávání, supervize a provoz mobilního telefonu, který je pro práci v terénu nezbytný.

Zřizovatel (obec) má možnost tuto službu financovat následujícími způsoby:

- Z vlastního rozpočtu (viz Pardubice)
- Z dotačního programu Úřadu vlády ČR Podpora terénní práce
- Z ESF
- Z dalších dotačních programů (MPSV, krajské úřady)

Úspěšná a efektivní práce v terénu není však jen otázkou peněz. Před samotným zahájením terénní práce je nezbytné inkriminované lokality důkladně zmonitorovat a na základě zpracované analýzy teprve utvářet formu poskytované služby, aby byla co nejefektivnější.

Zřejmě nejdůležitější fáze úspěšného fungování terénní práce nastává při výběru terénních pracovníků. V souvislosti s terénní prací se často diskutuje o tom, zda by měl být terénní pracovník Rom, nebo nerom. Takováto diskuse je však neopodstatněná, důležitým kritériem by totiž měla být kvalita odváděné práce, nikoliv etnický původ.

Nutno však poznamenat, že terénní pracovníci z řad Romů, kteří v minulosti působili v Pardubicích, se de facto neosvědčili. Většinou se nedokázali vyrovnat s vysokým tlakem okolí a také s komplikovanými rodovými vazbami, jež jim stěžovaly práci. Na základě pardubické zkušenosti však nelze paušalizovat – v jiných koutech republiky romští „teréňáci“ bez problému fungují, což dokresluje nevhodnost volby tehdejších romských terénních pracovníků v Pardubicích. Není totiž příliš moudré trvat na tom, aby byl terénní pracovník Rom, pokud se nikdo kvalifikovaný a schopný v dané komunitě nenachází.

⁴ Výjimkou je jeden terénní pracovník Darjav o. s., jehož profesní náplň je však orientována především na prostory Darjav o. s. a přilehlého okolí.

⁵ Odbor majetků a investic

Při výběru terénního pracovníka je důležité dbát na komunikativnost, spolehlivost, sociální inteligenci a časovou flexibilitu. Etnický původ lze ponechat zcela stranou, nebo jej řešit až na posledním místě.

Velkou výhodou v terénu je znalost romského jazyka. U romských „teréňáků“ se s romštinou počítá tak nějak automaticky, z neromského terénního pracovníka udělá znalost jazyka exota a otevře mu cestu k lidem, s nimiž by se za normálních okolností seznamoval daleko obtížněji.

Obecně lze říci, že znalost jazyka budí v romských klientech pocit důvěry. Zároveň je při prvním kontaktu uvádí do rozpaků a mnohdy vede i k úsměvným situacím.

Součástí vzdělávání terénního pracovníka by mělo být i čerpání informací o romské kultuře, romských zvycích. Měl by mít povědomí o tom, že Romové nejsou pouze jedna homogenní skupina, ale že se mezi sebou člení na další subskupiny. První jsou olašští Romové, druhou tvoří tzv. servike Roma – slovenští Romové, třetí jsou ungrike Roma – maďarští Romové a poslední jsou tzv. Sintí – němečtí Romové (Jakoubek M.; 2004; s. 48–50).

U nás se nejvíce setkáváme s Romy slovenskými a maďarskými, společně označovanými jako „Rumungři“⁶.

Znalost některých kulturologických diferencí může být navíc užitečná i pro lepší spolupráci s klienty. Například vědomí toho, že v dané rodině je nepřípustné, aby žena zůstala v místnosti s mužem sama⁷, velí terénnímu pracovníkovi navštěvovat rodinu pouze za přítomnosti muže. Nerespektování tohoto pravidla končí zpravidla domácím násilím, o čemž se terénní pracovník ani nemusí dozvědět.

Při svém působení mezi klienty terénní pracovník jistě narazí také na pojem *mulo*⁸.

Většina Romů na „mule“ stále velmi silně věří, ačkoli to třeba ze studu nebo jiných důvodů tají. To pak může vyústit i v kuriózní situaci, kdy terénní pracovník trpělivě vysvětluje zaměstnankyni úřadu práce, že jeho klientka skutečně nemůže stříhat trávník na hřbitově, jelikož je tam velké množství „mule“.

Adaptuje-li se terénní pracovník již v terénu, je potřeba, aby vedl řádnou agendu a zároveň dostával zpětnou vazbu. Výhodou terénního pracovníka placeného z rozpočtu obce je fakt, že nemusí zpracovávat leckdy velké množství zbytečných spisů, jež si žádá poskytovatel dotace, ale ve spolupráci s nadřízenými si nastaví metodiku tak, aby byla co nejjednodušší a zároveň vyhovovala standardům kvality sociálních služeb.

Vedle vlastní dokumentace může terénní pracovník hledat sebereflexi při pravidelných intervizích s nadřízenými, či supervizích s externím odborníkem. Tato setkání by měla být prevencí před rizikem tzv. „syndromu vyhoření“, který je bohužel při práci se sociálně vyloučenými lidmi velkou hrozbou.

⁶ Tento výraz není autoetnonymem, nýbrž označením olašských Romů pro zmíněné skupiny a nabýval většinou pejorativní konotace. V dnešní době však tento výraz používají již i slovenští Romové, aniž by jej vnímali hanlivě.

⁷ Pravidlo, které se například v romských osadách na Slovensku přísně dodržuje. Velmi často bývá respektováno a dodržováno i romskými obyvateli sociálně vyloučených lokalit v České republice.

⁸ „Mulo“ – romsky „mrtvý“, „duch mrtvého“ – Romové věří v dobré i špatné „mule“.

Závěr

Sociální inkluze nepřizpůsobivých osob do společnosti je cílem mnoha pracovníků, jež se pohybují v sociálních službách. Posláním terénní práce je tohoto cíle dosáhnout a pomoci lidem, kteří na to z nejrůznějších důvodů sami nestačí, se odrazit ode dna a žít plnohodnotný život.

Terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách s romským obyvatelstvem je nástroj, který může posloužit integraci sociálně nejslabších Romů do české společnosti. Ačkoli se v poslední době správně razí trend, že by se při řešení romské problematiky nemělo „etnizovat“, nesmí se zároveň zapomínat (obzvláště při výkonu terénní práce) na skutečnost, že někteří Romové dosud vycházejí ze svých tradičních zvyků a hodnot, a podle toho k nim také přistupovat.

Kontaktní adresa:

Radek Flosman
Magistrát města Pardubice
Odbor komunitních služeb
nám. Republiky 12
530 21 Pardubice
Email: Radek.Flosman@mmp.cz